

Eliitti ja kansa – kaksi eri maailmaa?

Päättäjien ja kansalaisten asenne-erot vuosina 1991–2011

ILKKA RUOSTETSAARI

”Tarvitsemme vastuullisen eliitin, mutta joskus näkee, että eliitti kadottaa yhteyden todelliseen elämään.”

Asmo Kalpala, Tapiola-ryhmän pääjohtaja
(Hirvikorpi 2012, 108).

Johdanto

Suomessa käydyssä julkisessa keskustelussa usein toistuvan väittämän mukaan eliittiä ja kansaa erottaa toisistaan kuilu tai vähintäänkin railo. Viime vuosina niin Suomessa kuin Euroopassa yleisemminkin kannatustaan kasvattaneille populistisille puolueille eliitin ja kansan vastakkainasettelu on suorastaan *raison d'être*, olemassaolon oikeus. Vaikka populismi on saanut eri maissa ja eri puolueissa erilaisia ilmenemismuotoja, sillä on kaksi universaalia elementtiä: yhtäältä kansan ylistäminen ja siihen vetoaminen ja toisaalta antielitismi. Populismi voidaan moderneissa demokraattisissa yhteiskunnissa parhaiten nähdä vetoamisena kansaan vakiintunutta valtarakennetta ja yhteiskunnan dominoivia aatteita ja arvoja vastaan. (Canovan 1981, 294; 1999, 3.) Paradoksaalisesti populistinen valtakäsitys on yhdenmukainen klassisen eliittiteorian kanssa, joka voidaan pelkistää Gaetano Moscan (1939, 50) väittämään: kaikissa yhteiskunnissa on kaksi ihmisluokkaa – luokka, joka hallitsee, ja luokka, jota hallitaan. (Ruostetsaari 2011, 100.)

Yhteiskunnallisten jakojen syvenemisestä käydyssä keskustelussa eliitin ja kansan elämäntilanteiden usein nähdään poikkeavan siinä määrin toisistaan, että niiden ”maailmat” eivät enää kohtaa toisiaan. Esimerkiksi eläkkeelle jäänyt arkkipiispa Jukka Paarma totesi 70-vuotishaastattelussaan, että taloudellisen-sosiaalinen luokkajako tuntuu viime aikoina kärjistyneen: ”Toinen ääripää ovat pitkäaikaistyöttömät ja kaikkein köyhim-

mät, ja sitten on taloudellinen ylimystö, joka on huikeasti noussut omaan kastiinsa. Erot ovat silmiinpistäviä ja heikentävät yhteishenkeä.” (AL 1.12.2012.)

Niin kansanvälisen (esim. Engelstad & Gulbrandsen 2007; Best & Cotta 2010) kuin pohjoismaisenkin (esim. Munk Christiansen 2001 & al.; Gulbrandsen & al. 2002; Lindvall & Rothstein 2006; Togeby & al. 2003; Østerud & al. 2004) eliittitutkimuksen mielenkiinto eliittien ja kansalaisten välisten suhteiden tarkastelussa on kohdistunut etupäässä eliitteihin rekrytoitumiseen alhaalta päin (eliittien avoimuus vs. sulkeutuneisuus) ja eliittiryhmien väliseen vuorovaikutukseen eikä niinkään eliittien ja kansalaisten asenteellisen etäisyyteen. Myös Suomessa eliittien ja kansalaisten käsityksiä vertailevaa tutkimusta on tehty verraten vähän (Julkunen 2001, 82). Meillä tehdyt mielipidetutkimukset tukevat käsitystä, että eliitit eroavat johdonmukaisesti mielipiteiltään kansalaisten enemmistöstä olipa kysymys esimerkiksi työmarkkinareformeista, julkisen sektorin koosta, kunnallista palveluista, tulojen tasa-arvosta, huono-osaisten turvasta (Julkunen 2001), maahanmuutosta (EVA 1991), Euroopan integraatiosta (Wiberg 1998), sotilaallisesta liittoutumisesta (Ekholm 2006) tai ydinvoimasta (Ruostetsaari 2010).

Risto Heiskalan mukaan individualistiset arvot ovat säilyneet tai jopa vahvistuneet eliitin arvo-
puheessa 1990-luvulta 2000-luvulle siirryttäessä. Samaan aikaan tavallisten kansalaisten arvo-
puheessa on alettu kaivata kilpailun vastapainoksi enemmän turvallisuutta ja yhteisöllisyyttä kuin nykyinen yhteiskunta virallisesti tarjoaa. (Heiskala 2006a, 39.) Kilpailukyky-yhteiskunnan (tai kilpailuvaltion) syntyminen ja toteutetut yhteiskunnalliset muutokset tekivät yritysjohtajista rikkaita ja toteuttivat johtavien teknokraattien unel-

mat, mutta köyhillä kunnilla ja pitkäaikaistyöttömällä ei ollut aihetta tyytyväisyyteen (Heiskala 2006b, 212).

Tämän artikkelin tutkimustehtävänä on empiirisesti testata, ovatko eliitit ja kansalaiset etäänntyneet asenteellisesti toisistaan Suomessa vuosina 1991–2011. Tätä ajanjaksoa Suomen lähihistoriassa ovat leimanneet suuret yhteiskunnalliset muutokset, jopa murrokset, joihin voidaan lukea ainakin Neuvostoliiton hajoaminen ja bilateraalisen idänkaupan päättyminen, 1990-luvun alun ”suuri lama”, hyvinvointipalveluiden karsiminen, tuloerojen kasvu, sosiaalisten jakojen syveneminen, EU-jäsenyys, euroalueeseen liittyminen, kansainvälinen finanssikriisi, euroalueen velkakriisi ja perussuomalaisten ”veret seisauttava” vaalivoitto vuoden 2011 eduskuntavaaleissa. Monilla näistä muutoksista on ollut vaikutuksia sekä eliitteihin että kansalaisiin, mutta varsinkin ”suuren laman” yhteydessä tehdyt hyvinvointipalveluiden leikkaukset kohdistuivat erityisesti yhteiskunnan vähäosaisimpiin (Julkunen 2001; Kiander 2001).

Eliittien ja kansalaisten väliseen suhteeseen ovat vaikuttaneet myös päättäjiin, varsinkin politiikan ja talouden piirissä toimiviin kohdistuneiden skandaalien määrän kasvu: kun niitä oli 1970-luvulla neljä, 1980-luvulla kymmenen ja 1990-luvulla 21, nousi niiden määrä 2000-luvulla jo 37:ään. Skandaalit johtivat myös kasvavassa määrin niiden kohteeksi joutuneiden henkilöiden eroamiseen tehtävistään. (Kantola & Vesa 2011, 43.) Erityisesti poliittista eliittiä on ravistellut vuodesta 2008 lähtien vaalirahoitusskandaali, jota on pidetty Suomen vakavimpana poliittisena skandaalina julkisuuden määrällä mitattuna (Kantola 2011a, 165). Se heikensi useimpien poliittisten puolueiden legitimitettiin kansalaisten silmissä ja vaikutti vuoden 2011 eduskun-

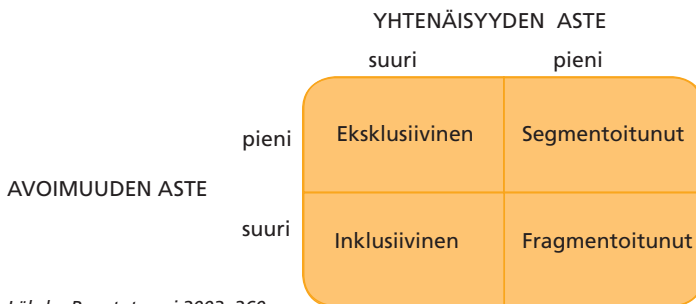
tavaalien tulokseen (Borg 2012). Paljastuneiden skandaalien onkin arvioitu heikentäneen eliittien asemaa ja vahvistaneen demokratiaa (Kantola 2011b, 31; Kantola & Vesa 2011, 51).

Edellä kuvattujen 1990-luvun alun jälkeen tapahtuneiden yhteiskunnallisten muutosten perusteella tämän artikkelin hypoteesiksi voidaankin asettaa oletus eliittien ja kansalaisten välisen asenteellisen kuilun levenemisestä 1990-luvun alun jälkeen. Aineistona käytetään eliiteille ja kansalaisille suunnattuja kyselytutkimuksia vuosina 1991–2011.

Teorettinen viitekehys

Klassisen eliittiteorian mukaan yhteiskunnan eri eliittiryhmiä, kuten poliittista, hallinnollista ja taloudellista eliittiä, luonnehtivat eksklusiivisuus, koheesio ja yksimielisyys (Meisel 1958), jotka voidaan ristiintaulukoida tyypologiaksi John Scottia (1991, 119) mukaillen (kuvio 1). Typologian ensimmäinen muuttuja on eliittirakenteen avoimuus, joka voi vaihdella pienestä eliitiin, että eliitit ovat rekrytoituneet yhdestä ainoasta sosiaalisesta kerrostumasta, suureen, jolloin eliittirakennetta ei dominoi mikään yksittäinen kerrostuma, vaan eliiteissä ovat edustettuina eri sosiaaliset kerrostumat väestöosuuttaan vastaavassa suhteessa. (Ruostetsaari 2003, 291; 2006.)

Toisessa muuttujassa, yhtenäisyyden asteessa, on yhdistetty koheesiota ja yksimielisyyttä koskevat muuttujat. Eliittien yhtenäisyys on suuri, mikäli sen jäsenet ovat tiiviissä vuorovaikutuksessa keskenään ja heitä yhdistävät samanlaiset mielipiteet, asenteet ja arvot. Eliittien yhtenäisyyttä edistävät myös niiden heikot vertikaaliset yhteydet kansalaisiin, koska tällöin kansalaisten taolta tulevat vaatimukset ja kontrolli eivät pää-

Lähde: Ruostetsaari 2003, 260.

Kuvio 1. Eliittirakennetyypologia.

se rapauttamaan eliittien yhtenäisyyttä luomalla ristiriitoja niiden välille ja peluuttamalla niitä toinen toisiaan vastaan. Jan Pakulskin ja András Körösnéyin (2012, 24–25) mukaan esimerkiksi poliittinen eliitti tarvitsee valtuutuksen valitsijakunnalta vaalien kautta, mutta myös merkittävässä määrin autonomiaa, eristäytyneisyyttä välittömistä kansalaisilta tulevista paineista. Tällaisen autonomian vallitessa poliitikot voivat ottaa julkista vastuuta vapautuen sidonnaisuudesta sekä parlamenttiin että valitsijakuntaan.

Eliittirakennetta voidaan luonnehtia eksklusiiviseksi silloin, kun eliitit on rekrytoitu yhdestä sosiaalisesta kerrostumasta ja se on hyvin yhtenäinen eli sen jäsenten välinen vuorovaikutus on hyvin tiivistä ja heitä yhdistää samanlainen yhteiskuntanäkemyks. Sitä vastoin eliittien ja kansan välinen asenteellinen etäisyys on suuri. Typologian toista ääripäätä edustavasta fragmentoituneesta eliittirakenteesta on puolestaan kysymys siinä tapauksessa, että eliittien sosio-ekonominen rekrytointipohja on laaja ja yhtenäisyyden aste on vähäinen, eli niiden keskinäinen vuorovaikutus on vähäistä ja asenteellinen etäisyys on suuri. Eliittien välillä voi vallita yhteiskunnallisia pelisääntöjä, esimerkiksi demokraattista prosessia koskeva konsensus, mutta niiden käsitykset eroavat toisistaan monien yhteiskunnallisten tavoitteiden suhteen. Sitä vastoin kansalaisryhmien ja eliittien väliset yhteydet ovat tiiviit, ja ne ovat asenteellisesti lähellä toisiaan. (Ruostetsaari 2003, 293; ks. myös Higley & Moore 1981; 2001; vrt. Etzioni-Halevy 1993; Bang & Dyrberg 2001; Higley 2007.)

Eliittien ja kansalaisten välisen asenteellisen etäisyyden analysoimisessa olennainen kysymys koskee eliittien yhtenäisyyttä. Eksklusiivisen eliittirakenteen tapauksessa eri eliittiryhmien keskinäinen konsensus on siinä määrin vahva, että voidaan puhua yhden valtaeliitin olemassaolosta. Sitä vastoin fragmentoituneessa eliittirakenteessa eliittien välinen konsensus on siinä määrin heikkoa, että yhdestä valtaeliitistä puhuminen ei ole perusteltua. Tämän vuoksi eliitin ja kansan välisen asenteellisen etäisyyden analysoiminen ei riitä, vaan on tutkittava eri eliittiryhmien ja kansalaisten välistä asenteellista yksimielisyyttä. Myöskään kansa ei ole homogeeninen kokonaisuus, vaan se koostuu monista, osin päällekkäisistäkin osaryhmistä.

Tutkimustehtävä, metodi ja aineisto

Tämän artikkelin tutkimustehtävänä on kartoittaa, missä määrin 1) eri eliittiryhmien asenteellinen yhtenäisyys ja 2) eri eliittiryhmien ja kansalaisten välinen asenteellinen etäisyys ovat muuttuneet vuosina 1991–2011. Ensimmäisen tutkimuskysymyksen osalta indikaattoreina käytetään sekä aiemmissa kyselytutkimuksissa käytettyjä *asenneväittämiä* että suhtautumista yhteiskunnallisiin *ristiriitaaluttuvuuksiin*. Toisen tutkimuskysymyksen osalta indikaattoreina ovat edellä mainitut asenneväittämät ja yhteiskunnallisen *vaikutusvallan* jakautumista koskevat käsitykset. Useimmista aiemmista tutkimuksista poiketen tässä yhteydessä yhtäältä eri eliittien keskinäisiä ja toisaalta eliittien ja kansalaisten välisiä asenneeroja ei siten analysoida jonkin yhteiskuntapolitiikan sektorin tai asiakysymyksen kontekstissa, vaan tarkastelu kohdistuu yleisemmällä tasolla vallan jakautumiseen, yhteiskunnallisiin ristiriitoihin ja asenneväittämiin, joiden voidaan olettaa tuovan eliittien ja kansalaisten näkemyserot korostuneesti esille. Asenneväittämät ja vallankäytön jakautumista koskeva kysymys on esitetty identtisinä sekä eliiteille että kansalaisille. Näiden kahden tutkimustehtävään saatujen vastausten pohjalta voidaan asenteiden osalta tarkastella suomalaisen eliittirakenteen tyypissä tapahtuneita muutoksia 1990-luvun alun jälkeen.

Metodisesti tutkimus perustuu institutionaalisten asemien lähestymistapaan (*positional approach*) (ks. Hoffman-Lange 1987, 31), jota on käytetty myös pohjoismaisissa eliittitutkimuksissa. Lähtökohtana on vuoden 1991 eliittirakenne, joka on konstruoitu analysoimalla valtarakenteita ja organisaatioiden rooleja yhteiskuntapolitiikan eri sektoreilla aiempien tutkimusten ja erilaisten rekisteritietojen avulla (Ruostetsaari 1992; 1993). Eliitteihin kuuluiksi on luokiteltu henkilöt, jotka strategisesti keskeisten asemien (käytännössä ylimpien johtotehtävien) ansiosta vaikutusvaltaisissa organisaatioissa kykenevät säännöllisesti vaikuttamaan merkittävien yhteiskunnallisten ratkaisujen muotoutumiseen yhteiskuntapolitiikan eri sektoreilla (Ruostetsaari 2003, 49–50). Samalla tavalla on konstruoitu vuosien 2001 (Ruostetsaari 2003; 2006) ja 2011 (Ruostetsaari 2012) eliittirakenteet analysoimalla muutoksia valta- ja organisaatorakenteissa ja yleisemminkin suomalaisessa yhteiskunnassa

sa. Hallinnolliset organisaatiomuutokset vuosina 1991–2011 ovat aiheuttaneet muutoksia myös eliitteihin luetuissa virka-asemissa.

Taulukon 1 luvut kuvaavat eliittiryhmiin sisältyvien eliittiasemien (so. vaikutusvaltaisiksi määriteltyjen organisaatioiden ylimpien johtotehtävien) lukumääriä, eivät niissä toimivien henkilöiden määriä, sillä yhdellä henkilöllä voi olla useampia eliittiasemia. Esimerkiksi eduskunnan valiokunnan puheenjohtajana ja merkittävän kansalaisjärjestön puheenjohtajana toimiva kansanedustaja sisältyy sekä poliittiseen eliittiin että järjestöeliittiin. Esityksen selkeyden vuoksi eri eliittiryhmien muodostamasta kokonaisuudesta käytetään jatkossa termiä valtaeliitti (Mills 1956). Johtopäätösosassa pohditaan tehtyjen analyysin valossa, onko termin käyttö myös teoreettisesti perusteltua.

Eliittiryhmittäin tarkasteltuna eliitteihin kuuluviksi on luettu seuraavien asemien haltijat (valintaperusteista yksityiskohtaisesti ks. Ruostesaari 1992, 73–75; 2003, 84–142). *Poliittiseen eliittiin* on jokaisena tutkimusvuonna luokiteltu kuuluvaksi hallituksen kaikki ministerit ja poliittiset valtiosihteerit sekä virassa oleva ja entiset tasavallan presidentit. Eduskunnasta poliittiseen eliittiin kuuluvat vain kaikkein vaikutusvaltaisimpien asemien haltijat eli puhemiehistö, eduskuntaryhmien puheenjohtajat ja valiokuntien puheenjohtajat. Vuoden 1991 poliittiseen eliittiin kuuluvat myös valiokuntien varapuheenjohtajat, kun taas vuosina 2001 ja 2011 mukana ovat myös kaikki suuren valiokunnan eli niin sanotun EU-valiokunnan jäsenet ja eduskuntaryhmien ryhmäsihteerit. Puolueorganisaatiosta poliittiseen eliittiin kuuluvat eduskuntapuolueiden puheenjohtajisto, puoluesihteerit sekä nuoriso-, opiskelija- ja naisjärjestöjen puheenjohtajat. Kuntien luottamushenkilöjohtoa edustavat suurten kuntien valtuustojen puheenjohtajat (1991) ja hallitusten puheenjohtajat (2001–2011). Aluetasolta poliittiseen eliittiin kuuluvat maakuntaliittojen ja seutukaavaliittojen yhdistämisen seurauksena syntyneiden maakuntien liittojen hallitusten puheenjohtajat vuodesta 2001 lähtien ja EU-tasolta suomalaiset europarlamentaarikot ja komissaari.

Hallintoeliittiin kuuluviksi on luokiteltu ministeriöiden kanslia- ja osastopäälliköt ja alivaltiosihteerit sekä valtion virastojen ylimmät virkamiesjohtajat. Oikeuslaitoksesta mukana on oikeuskansleri, oikeusasiamies sekä korkeim-

Taulukko 1. Suomalainen eliittirakenne vuosina 1991, 2001 ja 2011.

Eliitit ja alaeliitit	Eliittiasemien lukumäärä		
	1991	2001	2011
hallitus	18	20	22
eduskunta	46	59	59
puolueorganisaatiot	61	59	60
poliittiset valtiosihteerit	1	1	13
kuntien luottamushenkilöjohto	18	18	20
maakuntien luottamushenkilöjohto	*	20	19
europarlamentaarikot ja komissaari	*	17	14
POLITIIKKA YHTEENSÄ	144	194	207
ministeriöt	78	90	79
valtion virastot	37	30	39
oikeuslaitos	18	23	27
puolustusvoimat	20	16	22
kirkko	20	22	24
valtion aluehallinto	22	21	21
kunnallishallinto	18	18	20
maakuntien hallinto	*	19	19
EU-virkamiehet	*	29	39
HALLINTO YHTEENSÄ	213	268	290
valtionyhtiöt ja -liikelaitokset	46	48	51
osuustoiminnalliset yritykset	40	33	25
yksityiset yritykset	98	137	158
omaisuus	15	15	16
ELINKEINOELÄMÄ YHTEENSÄ	199	233	250
palkansaajajärjestöt	54	69	64
elinkeinoelämän järjestöt	50	69	78
muut kansalaisjärjestöt	54	71	79
kunta- ja aluehallinnon järjestöt	46	*	*
JÄRJESTÖT YHTEENSÄ	204	209	221
päivälehdistö	41	45	42
muu lehdistö	29	29	30
sähköinen viestintä	50	61	79
JOUKKOTIEDOTUS YHTEENSÄ	120	135	151
yliopistot	22	21	31
valtion tutkimuslaitokset	19	18	28
yksityiset tutkimuslaitokset	16	14	15
säätiöt	14	14	16
yhdistykset	15	9	16
Suomen Akatemia	41	53	51
TIEDE YHTEENSÄ	127	129	157
taidehallinto	13	16	16
taidelajit	63	63	63
vaikuttajapersoonat	27	27	26
taitelijaprofessorit ja -akateemikot	11	11	28
KULTTUURI YHTEENSÄ	114	117	133
ELIITIT YHTEENSÄ	1 121	1 285	1 409

*instituutiota ei luokiteltu eliittiin kuuluvaksi

man oikeuden, korkeimman hallinto-oikeuden ja hovi-oikeuksien presidentit samoin kuin muiden tuomioistuinten ylimmät tuomarit. Vuodesta 2001 lähtien hallintoeliittiin kuuluvat myös hallinto-oikeuksien ylituomarit. Puolustusvoimista mukana ovat puolustusvoimien ja aselajien komentajat ja pääesikunnan keskeisten osastojen päälliköt sekä sotilasläänien (1991, 2011) ja maanpuolustusalueiden (2001) komentajat. Hallintoeliittiin kuuluvat myös evankelisluterilaisen kirkon piispat ja tuomiorovastit sekä ortodoksisen kirkon piispat. Valtion aluehallintoa hallintoeliitissä edustavat maaherrat (1991, 2001), lääninhallitusten kansliapäälliköt (1991), aluehallintovirastojen ylijohdajat (2011), työ- ja elinkeinokeskusten johtajat (2001) sekä elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskusten ylijohdajat (2011). Kunnallishallinnosta mukaan on luettu suurimpien kaupunkien kaupunginjohtajat, kun taas maakuntatasolta hallintoeliittiin kuuluvat maakuntien liittojen johtajat (2001–2011). Vuodesta 2001 lähtien hallintoeliittiin kuuluviksi on luettu myös suomalaiset, vähintään osastopäällikötason EU-virkamiehet ja alueiden komitean suomalaisjäsenet

Elinkeinoelämän eliittiin kuuluvat kaikkien valtionyhtiöiden ja osuustoiminnallisten yritysten sekä liikevaihdoiltaan suurimpien yksityisten yritysten toimitusjohtajat, hallitusten puheenjohtajat ja hallintoneuvostojen puheenjohtajat. Mukaan on luettu myös omaisuudeltaan varakkaimmat yksityishenkilöt varallisuusveroarvoilla (1991–2001) tai yhteenlasketuilla ansio- ja pääomatuloilla (2011) mitattuna.

Järjestöeliittiin kuuluviksi on luettu palkansaajajärjestöistä keskusjärjestöjen kaikki puheenjohtajat sekä suurimpien ammattiliittojen puheenjohtajat, ensimmäiset varapuheenjohtajat ja ylimmät palkatut toimihenkilöt. Vastaavasti elinkeinoelämän osalta mukana ovat työnantajajärjestöjen ja elinkeinopoliittisten järjestöjen toimitusjohtajat, puheenjohtajat ja ensimmäiset varapuheenjohtajat. Vuoden 1991 osalta järjestöeliittiin kuuluvat myös seutukaava-/maakuntaliittojen palkkajohtajat ja hallitusten puheenjohtajat. Lisäksi järjestöeliittiin kuuluviksi on luettu myös asemaltaan vakiintuneimpien kansalaisjärjestöjen puheenjohtajat ja ylimmät palkatut johtajat.

Joukkotiedotuseliittiin kuuluvat päivälehdistön eli 3–7-päiväisten sanomalehtien ja suurimpien aikakauslehtien päätoimittajat sekä Suomen Tietotoimiston päällikkötoimittajat. Sähköisen

viestinnän osalta eliittiin sisältyvät Yleisradion, MTV3:n, Nelonen Median ja suurimpien paikallisradioiden johto ja toimituspäälliköt.

Tiede-eliitti koostuu yliopistojen rehtoreista ja kanslereista sekä vuoden 2011 osalta myös yliopistojen ulkopuolisista hallitusten puheenjohtajista. Valtion tutkimuslaitoksista tiede-eliittiin kuuluvat niiden ylimmät johtajat ja vuoden 2011 osalta myös hallitusten puheenjohtajat. Yksityisten tutkimuslaitosten osalta johtajat ja hallitusten puheenjohtajat ovat mukana jo vuodesta 1991 lähtien. Lisäksi tiede-eliittiin kuuluviksi on luettu myös tieteellistä tutkimusta rahoittavien suurten säätiöiden ja tieteellisten järjestöjen puheenjohtajat ja ylimmät palkatut toimihenkilöt. Suomen Akatemiasta tiede-eliittiin sisältyvät pääjohtajan lisäksi tieteen keskustoimikunnan (1991) ja hallituksen jäsenet (2001–2011), akateemikot, tutkijaprofessorit (1991) ja akatemiaprofessorit (2001–2011).

Kulttuurieliittiin on taidehallinnon osalta luettu kuuluvaksi taiteen keskustoimikunnan pääsihteerit ja jäsenet samoin kuin eri taidelajeja edustavien järjestöjen puheenjohtajat ja ylimmät palkatut toimihenkilöt. Lisäksi kulttuurieliittiin kuuluu eri taiteenlajeja edustavia, julkista tunnustusta saaneita vaikuttajapersoonia, kaikki taiteilijaprofessorit sekä vuoden 2011 osalta myös taiteen akateemikot.

Suhtautumista *yhteiskunnallisen vaikutusvallan jakautumiseen ja ristiriitaisuuteen* tutkitaan eliitteihin kuuluviksi luokitelluille henkilöille joko yksinäisenä tutkimusvuotena tekemieni lähes identtisten postikyselyyn avulla. Ensimmäinen kyselytutkimuksen toteutin marras-joulukuussa 1991 (vastausprosentti 66,9), toinen syys-lokakuussa 2001 (53,5 %) ja kolmas (myös internet-kyselyinä) syys-lokakuussa 2011 (34,3 %). Eri eliittiryhmien vastausprosentit olivat seuraavat: poliittinen eliitti 60 (v. 1991), 52 (v. 2001) ja 25 (v. 2011), hallintoeliitti 62, 62 ja 47, elinkeinoelämän eliitti 55, 46 ja 21, järjestöeliitti 70, 55 ja 35, joukkotiedotuseliitti 67, 44 ja 31, tiede-eliitti 64, 61 ja 34 sekä kulttuurieliitti 63, 53 ja 35. Kaikki kyselyt on toteutettu Suomen Akatemian rahoituksella.

Vastaprozenttien aleneminen, joka on tapahtunut verraten samanlaisena eri eliittiryhmissä, heijastaa yleistä kyselytutkimuksissa havaittavaa trendiä. Koska vastaajille taattiin anonyyteetti, täysin kattavaa eliittiryhmäkohtaista katoanalyysiä ei ole mahdollista tehdä. Katoa on mahdollis-

ta analysoida sitä kautta, että eliittikyselyissä vastaajilta tiedusteltiin heidän päätoimeaan. Tosin läheskään kaikkien vastaajien kuuluminen eliittiin ei perustu heidän päätoimeensa, vaan se voi perustua myös luottamustehtäviin, minkä johdosta katoanalyysi jää suuntaa-antavaksi. Poliittisessa eliitissä puolueorganisaatioissa toimivien henkilöiden vastausaktiivisuus jopa kasvoi vuodesta 1991 vuoteen 2001 tultaessa, mutta supistui sen jälkeen. Elinkeinoelämän eliitissä osuustoiminnallisissa yrityksissä toimivien henkilöiden vastausprosentti jopa kasvoi vuoteen 2001 tultaessa, kun taas yksityisissä yrityksissä toimivien vastausprosentti jäi vuonna 2011 aiempia vuosia alemmaksi. Järjestöeliitissä kansalaisjärjestöjen työ- tai luottamustehtävissä toimivien vastausprosentti jäi vuonna 2011 aiempia vuosia alemmaksi.

Vaikka vastausprosentti jäi vuoden 2011 eliittikyselyssä selvästi aikaisempia kyselyjä alemmaksi, vastausprosentit ovat alentuneet eri eliittiryhmissä verraten tasaisesti vuodesta 1991 lähtien, joskin hallinnon ja kulttuurien eliiteissä kato jäi muita eliittiryhmiä pienemmäksi. Huolimatta muutaman vastaajaryhmän vastausprosenttien muita vastaajaryhmiä jyrkemästä alenemisesta, eliittiryhmien tasolla tarkasteltuna vuosien 1991–2011 aineistoissa ei siten ole merkittäviä systemaattisia vinoutumia, mikä estäisi aineistojen keskinäisen vertailun. On syytä korostaa, että tämän tutkimuksen eliittikyselyt eivät perustu koko väestölle suunnattujen kyselyiden tavoin satunnaisotantaan, vaan kysymyksessä on kokonaistutkimus, jolloin kato ei nouse samalla tavalla ongelmaksi: kaikki kyselyihin vastanneet toimivat vaikutusvaltaisissa asemissa eli kuuluivat eliittiin.

Kadolle ei ole mahdollista esittää mitään yksiselitteistä syytä. On mahdollista, että politiikan ja talouden eliittien vastausprosenttien jäämiseen vuoden 2011 kyselyssä muiden eliittiryhmien vastausaktiivisuutta alemmaksi on voinut vaikuttaa vuodesta 2008 lähtien julkisuudessa näkyvästi esillä ollut vaalirahoituskandaali, jonka polttopisteessä on ollut kysymys politiikan ja talouden päättäjäin yhteen kietoutumisesta. Kansalaiskyselyiden vastausprosentit ovat säilyneet 1990-luvun alusta lähtien kelvollisella tasolla.

Samanaikaisesti eliittikyselyiden kanssa tein kansalaisille suunnatut identtiset kyselyt. Näistä kaksi ensimmäistä (15.–19.11.1991 ja 7.–13.9.2001) on kerätty Suomen Gallup Oy:n Suo-

mi-Kanavalla, ja ne edustavat maan 15–65-vuotiaasta väestöä.¹ Kolmannen kyselytutkimuksen tein osana Tilastokeskuksen ihmisten terveyteen ja yleiseen terveydenhuoltoon liittyvää tutkimusta, joka toteutettiin samanaikaisesti vuoden 2011 eliittikyselyn kanssa posti- ja internetkyselynä 28.8.–9.12.2011 (n = 2 500, vastausprosentti 53,6).

Lisäksi kansalaisten suhtautumista *asenneväittämiin* tutkitaan kolmella aineistolla, ensinnäkin Elinkeinoelämän valtuuskunnan toteuttamilla kyselytutkimuksilla, joista ensimmäinen (EVA 1991) toteutettiin 6.9.–9.11.1990 (n = 4 500, vastausprosentti 53,9) ja toinen (EVA 2001) 21.11.2000–18.1.2001 (n = 4 500, 49,2 %). Eliiteille ja kansalaisille kohdistettuja kyselyjä ei siten tehty täsmälleen samanaikaisesti, joten eliittien ja kansalaisia koskevat vertailut ovat vuosien 1991 ja 2001 osalta ovat suuntaa-antavia. Kaikissa näissä kyselyissä käytetyt kysymykset ovat kuitenkin olleet identtiset. Kolmannen, asenneväittämiä koskevan kyselyn toteutin osana edellä mainittua Tilastokeskuksen kyselyä, joten asenneväittämiä koskevan kyselyn toteutus on tehty identtisillä kysymyksillä täysin samanaikaisesti. Kaikki viisi kansalaisille suunnattua kyselytutkimusta perustuvat satunnaisotantaan.

Eliittiryhmien asenteellinen yhtenäisyys

Suhtautuminen yhteiskunnallisiin ristiriitoihin
Taulukossa 2 on tarkasteltu eliittien suhtautumista kymmeneen yhteiskunnalliseen ristiriitaulottuvuuteen. Tarkasteltaessa ristiriitaulottu-

¹ Suomi-Kanava on vuodesta 1990 käytössä ollut tutkimusjärjestelmä, jolla kerätään tietoa vakinaiselta vastaajakunnalta. Vuoden 1991 kyselyn aineistot on kerätty pelkästään mikrotietokoneiden, mutta vuoden 2001 kyselyn osalta myös internetin avulla. Tuhanteen suomalaisen kotiin on asennettu internet-päätelaite, ja lisäksi 300 taloutta vastaa kysymyksiin omalla mikrotietokoneella. Talouden jäsenet on perehdytetty laitteen käyttöön mikrotietokoneen tuonnin ja asennuksen yhteydessä. Tutkimuslomakkeisiin vastaaminen ja laitteen käyttö ei vaadi atk-tekniikan tuntemusta. Talouskohtainen vastausprosentti pidetään jatkuvasti yli 80 prosentin tasolla viikoittain tavoitettavissa olevista kotitalouksista. Vastaajakohdaisia vastausprosentteja ei tutkimusjärjestelmän erikoisuuteen vuoksi lasketa. Suomi-Kanavalla näyte edustaa alueellisesti ja demografisesti koko Suomen kotitalouksia. Otanta on toteutettu kolmivaiheisena ositettuna otantana, jonka tuloksena on kiinteä tutkimusnäyte. Näytteen rakennetta valvotaan ja ylläpidetään jatkuvasti.

vuuksia kokonaisuutena niiden kokeminen hyvin tai melko voimakkaana väheni vuodesta 1991 vuoteen 2001 tultaessa, mutta lisääntyi sen jälkeen siten, että vuonna 2011 ne koettiin jopa hieman voimakkaampina kuin vuonna 1991. Lineaarisesti suhtautuminen on muuttunut kuitenkin vain rikkaat/köyhät-ulottuvuuden ja miehet/naiset-ulottuvuuden suhteen: ensiksi mainitun kokeminen voimakkaaksi on yleistynyt ja jälkimmäisen vähentynyt. Jokaisena tutkimusvuotena eniten muista eliittiryhmistä poikkesi kulttuurieliitti ja toiseksi eniten elinkeinoelämän eliitti siten, että ensiksi mainittu eliittiryhmä koki ristiriidat keskimäärin muita eliittiryhmiä voimakkaampina, kun taas viimeksi mainittu eliittiryhmä koki ne keskimäärin muita eliittiryhmiä heikompana.

Eliittirakenteen yhtenäisyyden analysoimiseksi taulukossa 3 on esitetty 10:tä ristiriitautuvuutta koskevien keskihajontojen keskiarvot. Eri eliittiryhmien eri ristiriitautuvuuksia koskevien arvioiden keskihajontojen keskiarvo supistui 0,723:sta vuonna 1991 0,626:een vuoteen 2001 tultaessa, joten eliittirakenteen asenteellinen yh-

Taulukko 2. Yhteiskunnalliset ristiriidat hyvin tai melko voimakkaiksi kokevien osuudet valtaeliittissä 1991–2011 (%).

Ristiriitautuvuus	1991	2001	2011
Kasvukeskukset/syrjäseudut*	52	90	75
Rikkaat/köyhät	49	62	73
Syntyperäiset suomalaiset/maahanmuuttajat**	61	73	68
Poliitikot/kansa	73	62	73
Työssä olevat/työttömät	58	62	50
Teollisuusyritykset/luonnonsuojelu***	86	40	51
Työnantajat/työntekijät	64	30	56
Sosialistit/porvarit	18	11	24
Miehet/naiset	21	12	11
Suomenkieliset/ruotsinkieliset	14	12	19
N	689	619	434

*v. 1991: kehitysalueilla asuvat / ruuhka-Suomessa asuvat

** v. 1991: suomalaiset / Suomessa asuvat ulkomaalaiset

*** v. 1991: elinkeinoelämän päättäjät / luonnonsuojelijat

vastausvaihtoehdot: hyvin voimakkaita, melko voimakkaita, melko heikkoja, ei esiinny lainkaan, en osaa sanoa

Taulukko 3. Ristiriitoihin suhtautumisen keskihajontojen keskiarvot eri eliittiryhmissä 1991–2011.

Eliittiryhmä	1991	2001	2011
Poliittinen eliitti	0,750	0,635	0,676
Hallintoeliitti	0,736	0,587	0,599
Elinkeinoelämän eliitti	0,692	0,579	0,609
Järjestöeliitti	0,695	0,662	0,623
Joukkotiedotuseliitti	0,651	0,606	0,625
Tiede-eliitti	0,756	0,633	0,685
Kulttuurieliitti	0,717	0,648	0,741
Valtaeliitti	0,723	0,626	0,647

tenäisyys kasvoi. Sitä vastoin vuoden 2001 jälkeen keskihajontojen keskiarvo kasvoi 0,647:ään, joten eliittirakenteen yhtenäisyys väheni, joskaan ei pudonnut 1990-luvun alun tasolle. Sama trendi on havaittavissa järjestöeliittiä lukuun ottamatta kaikissa eliittiryhmissä eli niiden sisäinen yhtenäisyys kasvoi 2000-luvun alkuun tultaessa, mutta heikkeni sen jälkeen. Ainoastaan järjestöeliitin sisäinen yhtenäisyys on kasvanut lineaarisesti 1990-luvun alusta lähtien.

Eliittien suhtautuminen asennevääntämiin

Eliiteille (ja kansalaisille) kolmena tutkimusvuonna esitettyjen asennevääntämien vastausvaihtoehdot olivat ”täysin samaa mieltä”, ”jokseenkin samaa mieltä”, ”vaikea sanoa”, ”jokseenkin eri mieltä” ja ”täysin eri mieltä”. Eliittien keskuudessa tyytyväisyys demokratian toimivuutta ja kansalaisten osallistumismahdollisuuksia kohtaan on kasvanut samalla kun huoli asiantuntivallan kasvusta on vähentynyt lineaarisesti 1990-luvun alun jälkeen. Teknologiaoptimismi on kuitenkin palannut vuonna 2011 1990-luvun alun tasolle sen oltua vähän laimeampaa 2000-luvun alussa. Huoli ympäristöstä on vähentynyt selvästi 1990-luvun alun jälkeen. Sitä vastoin eliittien huoli omistuksen keskittymisestä on kasvanut, ja julkisten palveluiden yksityistäminen nauttii yhä vähemmän kannatusta. Yhteiskunnallisiin asempiin liittyvien erojen hyväksyntä on vähentynyt lineaarisesti 1990-luvun alusta lähtien. (Taulukko 4.)

Edellä mainittuja kahdeksaa väittämää koskevien keskihajontojen keskiarvo (taulukko 5) on supistunut lineaarisesti valtaeliittissä 1990-luvun alusta lähtien. Toisin sanoen eliittirakenteen asenteellinen yhtenäisyys on kasvanut. Eliitti-

Taulukko 4. Asenneväittämiä kansa täysin tai joksinkin samaa mieltä olevien osuudet valta-eliitissä 1991–2011 (%).

	1991	2001	2011
Tiede ja tekniikka pystyvät tulevaisuudessa ratkaisemaan useimmat tänä päivänä esiintyvät ongelmat	48	43	49
Demokratia toimii Suomessa niin hyvin, että puheet kansalaisten huonoista vaikutusmahdollisuuksista ovat vailla pohjaa	28	49	55
Ulkomaalaisten lisääntyvä työskentely Suomessa toisi maahan lisää hyödyllisiä kansainvälisiä vaihtokulttuureja	80	85	89
Saaste- ja ympäristöongelmien vähentämiseksi olen valmis tinkimään elintasoni	80	69	71
Omistus keskittyy maassamme huolestuttavasti	53	49	55
Erot ihmisten yhteiskunnallisissa asemissa ovat hyväksyttäviä, koska ne osoittavat, kuinka hyvin ihmiset ovat hyödyntäneet tilaisuuksiaan	41	33	30
Puhe asiantuntijoiden valian kasvusta viime vuosikymmeninä edustuksellisten päätöksentekojen kustannuksella on perusteetonta	26	32	39
Maassamme tulisi yksityistää suuri osa julkisista palveluista, jotta palveluiden tuotanto tehostuisi	52	26	20
N	694	602	434

Taulukko 5. Asenneväittämiin suhtautumisen keskihajontojen keskiarvot eri eliittiryhmissä 1991–2011.

Eliittiryhmä	1991	2001	2011
Poliittinen eliitti	1,134	1,112	1,014
Hallintoeliitti	1,037	1,005	0,964
Elinkeinoelämän eliitti	1,046	1,02	0,996
Järjestöeliitti	1,11	1,09	1,033
Joukkotiedotuseliitti	1,029	0,964	0,987
Tiede-eliitti	1,035	1,048	0,964
Kulttuurieliitti	1,058	1,031	1,034
Valtaeliitti	1,09	1,073	1,016

ryhmittäin tarkasteltuna muutokset eivät kuitenkaan ole olleet täysin lineaarisia. Joukkotiedotuseliitin sisäinen yhtenäisyys väheni vuosina 2001–2011, kun taas tiede-eliitin yhtenäisyys väheni vuosina 1991–2001 ja kulttuurieliitin vuosina 2001–2011.

Eliittien ja kansalaisten välinen etäisyys

Hallitusjärjestelmän uusliberaali kannatus

Eliittien ja kansalaisten asenteellista etäisyyttä analysoidaan seuraavassa summamuuttujan avulla, joka koostuu neljästä edellä tarkastellusta asenneväittämisestä: ”Tiede ja tekniikka pystyvät tulevaisuudessa ratkaisemaan useimmat tänä päivänä esiintyvät ongelmat”, ”Demokratia toimii Suomessa niin hyvin, että puheet kansalaisten huonoista vaikutusmahdollisuuksista ovat vailla pohjaa”, ”Omistus keskittyy maassamme huolestuttavasti” (asteikko käännetty) ja ”Maassamme tulisi yksityistää suuri osa julkisista palveluista, jotta palveluiden tuotanto tehostuisi”. Kaksi ensiksi mainittua asenneväittämiä mittaavat luottamusta hallitusjärjestelmään ja sen kykyyn ratkaista yhteiskunnallisia ongelmia ja kaksi viimeksi mainittua väittämää 1990-luvun alusta lähtien Suomeen levinneen sääntelyn purkamista ja vapaiden markkinoiden roolin vahvistamista korostavan New Public Management -opin kannatusta. Summamuuttuja voidaan siten nimetä hallitusjärjestelmän uusliberaaliksi kannatuksiksi. (Taulukko 6.) Summamuuttujan komponentteina olevat väittämät korreloivat kohtuullisen hyvin keskenään eli mittaavat samaa asiaa (Cronbachin alfa 0,51 v. 1991, 0,67 v. 2001 ja 0,59 v. 2011), ja minkä tahansa muuttujan poistaminen huonontaisi sitä selvästi. Summamuuttujan arvon noustessa myös uusliberalismin kannatus nousee.

Hallitusjärjestelmän uusliberaali kannatus väheni keskiarvoilla mitattuna sekä valta-eliitissä että kansalaisten keskuudessa vuosina 1991–2001, mutta kääntyi sen jälkeen kasvuun, joskaan se ei noussut vuoteen 2011 tultessa 1990-luvun alun tasolle. Jokaisena tutkimusvuotena uusliberalismin kannatus on ollut valta-eliitissä (eliitit yhteensä) suurempaa kuin kansalaisten keskuudessa. Eliittiryhmien välillä on kuitenkin merkittäviä eroja: kun uusliberalismin kannatus on ollut koko tutkimusjakson ajan vuo-

Taulukko 6. Hallitsemisjärjestelmän uusliberaali kannatus eliittien ja kansalaisten keskuudessa keskiarvoina ja keskihajontoina (kh.) (ka. asteikolla 1–5).

Eliittiryhmä	1991			2001			2011		
	Ka.	Kh.	N	Ka.	Kh.	N	Ka.	Kh.	N
Poliittinen eliitti	2,58	0,78	86	2,68	0,80	87	2,66	0,75	47
Hallintoeliitti	3,03	0,65	128	2,82	0,74	168	2,85	0,63	135
Elinkeinoelämän eliitti	3,33	0,63	109	3,43	0,69	93	3,28	0,66	47
Järjestöeliitti	2,84	0,78	142	2,87	0,81	112	2,83	0,76	73
Joukkotiedotuseliitti	2,75	0,66	80	2,51	0,70	59	3,03	0,78	46
Tiede-eliitti	3,03	0,68	81	2,88	0,83	77	2,99	0,62	51
Kulttuurieliitti	2,67	0,72	72	2,40	0,74	60	2,54	0,79	46
Valtaeliitti	2,91	0,74	698	2,83	0,81	616	2,86	0,72	434
Kansalaiset	2,75	0,67	2 420	2,56	0,69	2 240	2,72	0,58	1 327
Erotus	-0,16	-0,07		-0,27	-0,12		-0,14	-0,14	

sina 1991–2011 elinkeinoelämän eliitissä selvästi muita eliittiryhmiä suurempaa, vähäisintä se oli vuonna 1991 poliittisessa eliitissä ja vuosina 2001–2011 kulttuurieliitissä, jopa matalampaa kuin kansalaisten keskuudessa. Keskihajonnalla mitattuna niin valtaeliitin (eliitit yhteensä) kuin kansankin yhtenäisyys väheni vuodesta 1991 vuoteen 2011 tultaessa, joskin yhtenäisimmillään suhtautumisessa uusliberalismiin kansalaiset ja eliitit olivat vuonna 2001. Valtaeliitin ja kansan asenteellisen etäisyyden muutoksesta keskiarvo- ja keskihajontatarkastelut antavat jossakin määrin erilaisia tuloksia: keskihajonnalla mitattuna asenteellinen etäisyys kasvoi lineaarisesti vuosina 1991–2011, kun taas keskiarvolla mitattuna se kasvoi vuodesta 1991 vuoteen 2001 tultaessa, mutta supistui sen jälkeen, jopa vuoden 1991 alapuolelle.

Yhteiskunnallisen vaikutusvallan jakautumista koskevat käsitykset

Eliitteihin kuuluvia ja kansalaisia pyydettiin arvioimaan kolmena tutkimusvuotena identtisellä kysymyksellä, kuinka paljon tosiasiallista vaikutusvaltaa he arvioivat listatuilla tahoilla olevan yhteiskunnallisiin päätöksiin, jotka vaikuttavat kansalaisten tai kansalaisryhmien elämään. Vastausvaihtoehtoina käytettiin kaikille tuttua kouluarvosana-asteikkoa 4–10 (4 = ei lainkaan vaikutusvaltaa, 10 = hyvin paljon vaikutusvaltaa). Taulukossa 7 eri tahojen saamat vaikutusvalta-arvosanat on muutettu sijajärjestykseksi havainnollisuuden lisäämiseksi.

Yhteiskunnallisen vaikutusvallan jakautumista

koskevista arvioissa suurimmat muutokset ovat koskeneet poliittisia instituutioita ja markkinavoimia. Valtaeliitti on arvioinut hallituksen vaikutusvaltaisimmaksi instituutioksi 1990-luvun alusta lähtien, mutta kansalaiset vasta 2000-luvun alusta lähtien. Sekä eduskunnan että poliittisten puolueiden vaikutusvalta on vahvistunut merkittävästi sekä valtaeliitin että kansalaisten mukaan 1990-luvun alusta lähtien. Samanaikaisesti tasavallan presidentin asema on heikentynyt merkittävästi sekä valtaeliitin että kansalaisten arvioissa, mitä selittänee presidentin valtaoikeuksien supistaminen 1980-luvun lopulta lähtien ja erityisesti siitä julkisuudessa käyty laaja keskustelu. Suomen EU-jäsenyys ja vuonna 2000 säädetty uusi perustuslaki vahvistivat erityisesti hallituksen mutta myös eduskunnan asemaa Suomen poliittisessa järjestelmässä tasavallan presidentin kustannuksella (esim. Raunio & Wiberg 2008). Molempien vastaajaryhmien arvion mukaan vaikutusvaltaansa ovat vahvistaneet oikeuslaitos (poliisi, tuomioistuimet), kuntien virkamieskunta ja kuntien luottamushenkilöt.

Eniten vaikutusvaltaansa ovat menettäneet sekä valtaeliitin että kansalaisten arvioiden mukaan pankit, suuryritykset ja vakuutusyhtiöt. Tulos on yllättävä ottaen huomioon markkinavoimien vallan kasvusta käyty yhteiskunnallinen keskustelu. Poliittisten instituutioiden ja markkinavoimien valtasuhteen koettua muutosta ensiksi mainittujen hyväksi voidaan selittää rahoitusmarkkinoiden vapautumisella ja yritysten pankkiriippuvuuden purkautumisella 1980-luvulta lähtien, 1990-luvun kansallisella pankkikriisillä se-

Taulukko 7. Kansalaisten ja valtaeliitin arviot eri instituutioiden yhteiskunnallisesta vaikutusvallasta vuosina 1991–2011 (sijajärjestys)

	Kansalaiset			Valtaeliitti		
	1991	2001	2011	1991	2001	2011
Pankit	1	1	8	6	14	14
Suuryritykset	2	3	4	7	4	6
TV, radio	3	4	6	2	2	3
Lehdistö	4	5	7	4	3	4
Työnantajajärjestöt	5	12	10	11	11	11
Hallitus	6	1	1	1	1	1
Palkansaajajärjestöt	7	10	12	5	7	10
Oikeuslaitos (poliisi, tuomioistuimet)	8	7	5	14	13	12
Tasavallan presidentti	9	9	14	3	9	15
Poliittiset puolueet	10	11	9	9	12	5
Vakuutusyhtiöt	11	15	16	16	18	19
Valtion virkamieskunta	11	13	11	8	8	8
Eduskunta	13	6	2	12	5	2
Maataloustuottajajärjestö	14	19	21	13	19	17
Kuntien virkamieskunta	15	14	13	10	10	9
Puolustusvoimat	16	16	18	17	16	18
Kuntien luottamushenkilöt	17	17	15	15	15	13
Kansalaisjärjestöt ja liikkeet	18	18	17	18	17	16
Yliopistot ja korkeakoulut	19	20	19	19	20	20
Kulttuurielämän edustajat	20	23	23	20	23	22
Kirkko	21	21	22	21	22	23
Yksityiset kansalaiset	22	24	24	22	24	24
Euroopan unioni	*	2	3	*	6	7
Maakunnat	*	22	19	*	21	21
N	728	738	1 340	698	560	434

* ei kysytty

kä 2000-luvun kansainvälisellä finanssikriisillä ja euroalueen velkakriisillä, joiden yrityksille ja kansantaloudelle aiheuttamia ongelmia poliittiset instituutiot ovat joutuneet hoitamaan. Toisin sanoen poliittiset instituutiot ovat joutuneet julkisuudessa näkyvästi paikkailemaan markkinoiden toiminnassa esiintyviä ongelmia. Pankit ovat olleet myös kuntalaisten arvioissa se taho, joka on menettänyt eniten tosiasiallista vaikutusvaltaa vuodesta 1992 vuoteen 2011 tultaessa kotikunnan asioista päätettäessä (Kunnallissalan kehittämissäätö 2012, 53). Molempien vastaajaryhmien arvioissa vaikutusvaltaansa menettäneiden joukkoon kuuluvat palkansaajajärjestöt ja maataloustuottajajärjestöt sekä yllättäen myös media eli TV ja radio ja lehdistö. Suurimmat erot vastaajaryhmien välillä koskevat pankkeja ja oikeuslaitosta, jotka molemmat kansalaiset arvioi-

vat valtaeliittiä selvästi vaikutusvaltaisemmiksi.

Taulukossa 8 on esitetty eliittien eri instituutioiden vaikutusvallasta antamien arvosanojen *keskiarvoikkemat* ja niiden summat (eliittien välinen etäisyys). Ainoastaan poliittisen eliitin ja elinkeinoelämän eliitin asenteellinen etäisyys kaikkien eliittien keskiarvoista kasvoi lineaarisesti 1990-luvun alusta lähtien. Hallinnon, joukkotiedotuksen ja tieteen eliittien etäisyys keskiarvosta väheni 1991–2001 kääntyen sen jälkeen kasvuun. Sitä vastoin järjestö- ja kulttuurieliittien etäisyys kasvoi 1991–2001, mutta supistui vuoteen 2011 tultaessa. Mutta kun otetaan huomioon kaikki eliittiryhmät, valtaeliitin vaikutusvallan jakautumista koskevien arvioiden yhdenmukaisuus väheni vuosina 1991–2011 (eliittien välinen etäisyys), mikä viittaa eliittirakenteen yhtenäisyyden heikkenemiseen. Instituutioiden

Taulukko 8. Yhteiskunnallisen vaikutusvallan jakautumista koskevien arvioiden erot eliittien välillä sekä valtaeliitin ja kansalaisten välinen etäisyys keskipoikkeamien summina 1991–2011.

Eliittiryhmä	1991	2001	2011
Poliittinen eliitti	0,099	0,171	0,204
Hallintoeliitti	0,122	0,063	0,100
Elinkeinoelämän eliitti	0,102	0,127	0,200
Järjestöeliitti	0,102	0,140	0,129
Joukkotiedotus- eliitti	0,171	0,146	0,159
Tiede-eliitti	0,139	0,134	0,157
Kulttuurieliitti	0,182	0,189	0,185
Eliittien välinen etäisyys	0,917	0,970	1,134
Valtaeliitin ja kansalaisten välinen etäisyys	0,373	0,249	0,326

vaikutusvaltaa koskevien arvioiden *keskihajonnat* kertovat myös eliittien yksimielisyyden vähenemisestä: valtaeliitin esittämien vaikutusvallan jakautumista koskevien arvioiden keskihajonta oli 0,60 vuonna 1991, mistä se kasvoi 0,61:een vuonna 2001 ja 0,63:een vuonna 2011. Sitä vastoin valtaeliitin ja kansalaisten välinen asenteellinen etäisyys keskipoikkeamilla mitattuna supistui vuosina 1991–2001, jonka jälkeen se kääntyi kasvuun, joskaan ei pudonnut vuonna 2011 1990-luvun alun tasolle.

Johtopäätökset

Käsillä olevan tutkimuksen tutkimustehtävänä on ollut kartoittaa eri eliittiryhmien asenteellisessa yhtenäisyydessä ja toisaalta eri eliittiryhmien ja kansalaisten välisessä asenteellisessä etäisyydessä tapahtuneita muutoksia vuosina 1991–2011 eli ajanjaksolla, jota ovat leimanneet kansalaisiin kohdistuneet suuret yhteiskunnalliset muutokset ja eliittejä koetelleet skandaalit. Hypoteesiksi asetettiin oletus eliittien ja kansalaisten välisen asenteellisen kuilun levenemisestä 1990-luvun alun jälkeen.

Eliittiryhmien asenteellista yhtenäisyyden ja siinä tapahtuneiden muutosten indikaattoreina käytettiin eliitteihin kuuluvien vastauksia kysymyksiin, jotka koskivat yhteiskunnallisia ristiriitautottuvuuksia, asenteita ja yhteiskunnalli-

sen vaikutusvallan jakautumista. Kymmentä ristiriitautottuvuutta koskevien vastausten perusteella eliittirakenteen yhtenäisyys kasvoi vuosina 1991–2001, jonka jälkeen se heikkeni, joskaan ei supistunut 1990-luvun alun tasolle. Sitä vastoin mitattuna suhtautumisella kahdeksaan asennevääntämään eliittirakenteen yhtenäisyys kasvoi vuosina 1991–2011, mutta kun niistä neljästä muodostettiin hallitsemisjärjestelmän uusliberaaliksi kannatukseksi nimetty summamuuttuja, eliittirakenteen yhtenäisyys supistui vuosina 1991–2011. Yhteiskunnallisen vaikutusvallan jakautumista koskevaan kysymykseen annettujen vastausten keskipoikkeamat kasvoivat, joten eliittirakenteen yhtenäisyys heikkeni vuosina 1991–2011. Sitä vastoin vastausten keskihajonnoilla mitattuna eliittirakenteen yhtenäisyys heikkeni vasta 2000-luvun alusta lähtien ollen vuonna 2011 selvästi epäyhtenäisempi kuin 1990-luvun alussa.

Erilaiset indikaattorit antoivat siten jossakin määrin erilaisia, jopa ristiriitaisia tuloksia eliittirakenteen yhtenäisyydessä 1990-luvun alun jälkeen tapahtuneista muutoksista. Kun kahdella kolmesta indikaattorista saadut tulokset kertovat eliittien yksimielisyyden vähentymisestä 2000-luvun alun jälkeen, eliittirakenteen yhtenäisyyden voidaan tulkita heikentyneen juuri 2000-luvun alun jälkeen. Suomalaiset eliitit ovat kuitenkin yhä siinä määrin asenteellisesti lähellä toisiaan, että edelleen voidaan puhua suomalaisen valtaeliitin olemassaolosta, joskin varovaisemmin äänenpainoin kuin vielä 1990-luvun alussa (vrt. Ruostetsaari 1992).

Eliittien ja kansalaisten asenteellisessa etäisyydessä tapahtuneita muutoksia analysoitiin yhtäältä neljästä asennevääntämistä muodostetun, hallitsemisjärjestelmän uusliberaaliksi kannatukseksi nimetyn summamuuttujan ja toisaalta yhteiskunnalliseen vaikutusvallan jakautumiseen suhtautumisen avulla. Valtaeliitin ja kansalaisten asenteellisen etäisyyden muutoksesta uusliberalismin kannatusta koskevat keskiarvo- ja keskihajontatarkastelut antoivat jossakin määrin erilaisia tuloksia: keskihajonnalla mitattuna asenteellinen etäisyys on kasvanut lineaarisesti vuosina 1991–2011, kun taas keskiarvolla mitattuna se kasvoi vuodesta 1991 vuoteen 2001 tullessa, mutta supistui sen jälkeen, jopa vuoden 1991 alapuolelle. Suhtautumisessa yhteiskunnallisen vaikutusvallan jakautumiseen valtaeliitin ja kansalaisten asenteellinen etäisyys supistui vuosii-

na 1991–2001, jonka jälkeen se kääntyi kasvuun, joskaan vuoteen 2011 tultaessa se ei pudonnut 1990-luvun alun tasolle. Myös vaikutusvallan jakautumista koskevien käsitysten suhteen valtaeliitti ja kansa ovat siten lähentyneet toisiaan vuosina 1991–2011. Kun molempien indikaattoreiden antamat tulokset ovat yhdensuuntaiset, johtopäätöksenä on valtaeliitin ja kansalaisten asenteellinen lähentyminen 1990-luvun alun jälkeen. Hypoteesi eliittien ja kansalaisten välisen *asenteellisen* kuilun levenemisestä 1990-luvun alun jälkeen ei siten saa tukea.

”Eliitin” ja ”kansan” välisen kuilun olemassaolon todentaminen vaatiikin asennemittareita monipuolisempien, esimerkiksi sosio-ekonomista asemaa mittaavien, indikaattoreiden käyttämistä. Eliitin tavoin myöskään kansa ei ole homogeeninen kokonaisuus, mikä käsillä olevassa artikkelissa on huomioitu tarkastelemalla asenteita koskevia keskihajontoja. Tässäkin tutkimuksessa käytettyjen aineistojen perusteella eri väestöryhmien asenteellinen etäisyys eliiteistä poikkeaa toisistaan. Esimerkiksi uusliberalismiksi nimetyn summamuuttujan kannatus on kansalaisten keskuudessa suurinta – eli lähimpänä eliittejä olevaa – nuorten, alle 30-vuotiaiden, miesten, kokoomusta kannattavien ja johtavassa asemassa olevien keskuudessa ja vastaavasti vähäisintä vanhempien ikäluokkien eli 60 vuotta täyttäneiden, naisten, vasemmistoliittoa kannattavien sekä työelämän ulkopuolella olevien keskuudessa. Yhdestä eliitistä ja yhdestä kansasta puhuminen ei siten vastaa todellisuutta, mikä on syytä huomioida eliitin ja kansan välistä kuilua koskevissa jatkotutkimuksissa kuin myös siitä käytävässä yhteiskunnallisessa keskustelussa.

Tämän tutkimuksen kahteen tutkimustehtävään saatujen vastausten pohjalta voidaan asenteiden osalta tarkastella lopuksi suomalaisen eliittirakenteen tyypissä tapahtuneita muutoksia 1990-luvun alun jälkeen. Kun asenteellinen etäisyys on kasvanut eri eliittiryhmien välillä, mutta supistunut eliittien ja kansalaisten välillä, suoma-

lainen eliittirakenne on eliittirakennetyypologian (kuvio 1) termein siirtynyt 1990-luvun alun jälkeen eksklusiivisen ja inklusiivisen eliittirakenteen välimaastosta fragmentoituneen eliittirakenteen suuntaan.

Miten eliittirakennetyypissä tapahtunutta muutosta voidaan arvioida demokratian toimivuuden näkökulmasta? Eliittien olemassaolo on väistämätön tosiasia 2000-luvullakin, mutta demokratian toimivuuden kannalta se ei ole ongelma sinänsä, mikäli eliitit ovat avoimmin erilaisista sosiaalisista ryhmistä tapahtuvalle rekrytoitumiselle eli sosiaalinen liikkuvuus on mahdollista, niiden yhteen kietoutuminen vuorovaikutusverkostojen ja yhteisten asenteiden merkityksessä on vähäistä, kun taas eliittien ja kansalaisten väliset yhteydet ovat tiiviit. Nimenomaan tiiviiden yhteyksien eliittien ja kansalaisryhmien välillä voidaan katsoa varmistavan päätöksenteon responsiivisuuden ja kansalaisten intressien huomioidamisen. Kun asenteellinen etäisyys jopa potentiaalisesti ristiriitaisia käsityksiä synnyttävien kysymysten (valta, ristiriidat) suhteen on kasvanut eri eliittiryhmien välillä, mutta supistunut eliittien ja kansalaisten välillä, suomalaisten asenteissa 1990-luvun jälkeen tapahtuneiden muutosten voidaan tulkita olleen positiivisuuntaisia demokratian toimivuuden näkökulmasta tarkasteltuna. Myös muiden eliittirakenteessa samanaikaisesti tapahtuneiden muiden muutosten, kuten eliitteihin rekrytoitumisen avautumisen alempien sosiaalisten kerrostumisen suuntaan, eliittien muodostamien vuorovaikutusverkostojen rapautumisen (Ruostetsaari 2012) ja eliittikierrossa (eliittiasemien säilyttäminen vaikeutunut, liikkuvuus eliittien välillä vähentynyt) tapahtuneiden muutosten (Ruostetsaari 2013) voidaan arvioida edistäneen demokratian toimivuutta. Suomalaisen demokratian kehittämisen tiellä on kuitenkin edelleen haasteita, kuten aleneva äänestysosanotto sekä kodin kulttuurisen pääoman ja periytyvän koulutuksen korostuminen eliitteihin rekrytoitumisen edellytyksenä (ks. Ruostetsaari 2012).

KIRJALLISUUS

- Bang, Paul Henrik & Bech Dyrberg, Torben: Democritism and Ordinary Politics. A paper prepared for conference "Connecting people through governance - a new mode of governmentality and involvement". Nordic Governance Summit at COS. Copenhagen 11-12.10.2001.
- Best, Heinrich & Cotta, Maurizio (eds.): Parliamentary Representatives in Europe 1848–2000. Legislative Recruitment and Careers in Eleven European Countries. Oxford: Oxford University Press, 2000.
- Best, Heinrich & Higley, John (eds.): Democratic Elitism: New Theoretical and Comparative Perspectives. Leiden and Boston: Brill, 2010.
- Borg, Sami (toim.): Muutosvaalit. Selvityksiä ja ohjeita 16. Helsinki: Oikeusministeriö, 2012.
- Canovan, Margaret: Populism. London: Junction Books, 1981.
- Canovan, Margaret: Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy. Political Studies 47 (1999): 2–16.
- Engelstad, Fredrik & Gulbrandsen, Trygve (eds.): Comparative Studies of Social and Political Elites. Amsterdam: Elsevier, 2007.
- Etzioni-Halevy, Eva: The Elite Connection. Problems and Potential of Western Democracy. Cambridge: Polity Press, 1993.
- Eklholm, Peter: Ymmärrästä yli rajojen: Valtakunnallisten maanpuolustuskurssien vaikuttavuus. Strategian laitos, julkaisusarja 2, No 32. Helsinki: Maanpuolustuskorkeakoulu, 2006.
- EVA: Suomi etsii itseään. Raportti suomalaisten asenteista 1991. Helsinki: Elinkeinoelämän valtuuskunta, 1991.
- EVA: Erilaisuuksien Suomi. Raportti suomalaisten asenteista 2001. Helsinki: Elinkeinoelämän valtuuskunta, 2001.
- Gulbrandsen, Trygve & Engelstad Fredrik & Beldo Klausen T. & Teigen Mari & Østerud, Øyvind: Norske makteliter. Oslo: Gyldendahl Norsk Forlag, 2002.
- Heiskala, Risto: Kansainvälisen toiminnan muutos ja Suomen yhteiskunnallinen murros. S. 14–42. Teoksessa Risto Heiskala & Eeva Luhtakallio (toim.): Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta? Helsinki: Gaudeamus, 2006a.
- Heiskala, Risto: Sosiaaliset innovaatiot ja hegemonisen mallin muutokset: kuinka tulkita Suomen 1990-luvun murrosta? S. 202–217. Teoksessa Risto Heiskala & Eeva Luhtakallio (toim.): Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta? Helsinki: Gaudeamus, 2006b.
- Higley, John: Democracy and Elites. P. 249–263. In Fredrik Engelstad & Trygve Gulbrandsen (eds.): Comparative Studies of Social and Political Elites. Amsterdam: Elsevier, 2007.
- Higley, John & Moore, Gwen: Elite Integration in the United States and Australia. American Political Science Review 75 (1981):3, 581–597.
- Higley, John & Moore, Gwen: Political Elite Studies at the Year 2000: Introduction. International Review of Sociology 11 (2001): 2, 175–180.
- Hirvikorpi, Helena: Jos on valta, on myös vastuu. Asmo Kalpalan elämä. Helsinki: WSOY, 2012.
- Hoffman-Lange, Ursula: Surveying National Elites in the Federal Republic of Germany. P. 27–47. In George Moyser & Margaret Wagstaffe (eds.): Research Methods for Elite Studies. London: Allen and Unwin, 1987.
- Julkunen, Raija: Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa. Tampere: Vastapaino, 2001.
- Kantola, Anu: Tyhjää vai täyttä julkista elämää? S. 164–179. Teoksessa Anu Kantola (toim.): Hetken hallitsijat. Helsinki: Gaudeamus, 2011a.
- Kantola, Anu: Modernin julkisuuden teoria ja käytännöt. S. 17–41. Teoksessa Anu Kantola (toim.): Hetken hallitsijat. Helsinki: Gaudeamus, 2011b.
- Kantola, Anu & Vesa, Juho: Skandaalit ja julkinen elämä Suomessa. S. 42–64. Teoksessa Anu Kantola (toim.): Hetken hallitsijat. Helsinki: Gaudeamus, 2011.
- Kiander, Jaakko: Laman opetukset. Suomen 1990-luvun kriisin syyt ja seuraukset. Julkaisuja 27:5. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, 2001.
- Kunnallisalan kehittämässätiö: Kansalaismielipide ja kunnat. Ilmapuntari 2011–2012. Helsinki, 2012.
- Lindvall, Johannes & Rothstein, Bo: Sweden: The Fall of the Strong State. Scandinavian Political Studies 29 (2006):1, 47–63.
- Meisel, James: The Myth of the Ruling Class. Gaetano Mosca and the "Elite". Ann Arbor: University of Michigan Press, 1958.
- Mills, C. Wright: The Power Elite. New York: Oxford University Press, 1956.
- Mosca, Gaetano: The Ruling Class. New York & London: McGraw-Hill, 1939.
- Munk Christiansen, Per & Møller, Birgit & Tøgeby, Lise: Den danske elite. København: Hans Reitzels Forlag, 2001.
- Pakulski, Jan & Körösenyi, András: Toward Leader Democracy. London: Anthem Press, 2012.
- Parry, Geraint: Political Elites. London: Allen and Unwin, 1969.
- Raunio, Tapio & Wiberg, Matti: The Eduskunta and the Parliamentarisation of Finnish Politics: Formally Stronger, Politically Still Weak? West European Politics 31 (2008): 3, 581–599.
- Ruostetsaari, Ilkka: Vallan ytimessä. Helsinki: Gaudeamus, 1992.
- Ruostetsaari, Ilkka: The Anatomy of the Finnish Power Elite. Scandinavian Political Studies 16 (1993): 4, 305–337.
- Ruostetsaari, Ilkka: Valta muutoksessa. Helsinki: WSOY, 2003.
- Ruostetsaari, Ilkka: Social Upheaval and Transformation of Elite Structures: The Case of Finland. Political Studies 54 (2006): 23–42.
- Ruostetsaari, Ilkka: Energiavalta. Eliitti ja kansalaiset muuttuvilla energiamarkkinoilla. Tampere: Tampere University Press, 2010.
- Ruostetsaari, Ilkka: Populistiset piirteet vennamolais-

- soinilaisen puolueen ohjelmissa. Teoksessa Wiberg, Matti (toim.): Populismi. Kriittinen arvio. Helsinki: Edita, 2011.
- Ruostetsaari, Ilkka: Suomi murroksessa 1991–2011: Muuttuiko eliittirakenne? *Politiikka* 54 (2012): 4, 269–284.
- Ruostetsaari, Ilkka: Opening the Inner Circle of Power: Circulation among the Finnish Elites in the Context of Major Societal Changes 1991–2011. *Comparative Sociology* 12 (2013): 1–34.
- Scott, John: *Who Rules Britain?* Cambridge: Polity Press, 1991.
- Togeby, Lise & Goul Andersen, Jørgen & Munk Christiansen, Peter & Beck Jørgensen, Torben & Allgård, Signild: *Power and Democracy in Denmark*. Conclusions. Aarhus: University of Aarhus, 2003.
- Østerud, Øyvind & Engelstad, Fredrik & Selle, Per: *Makten og demokratiet*. Trondheim: Gyldendal Akademisk, 2004.
- Wiberg, Matti: Innostunut eliitti ja epäilevät kansalaiset – yleinen mielipide Euroopan integraatiosta. S. 282–303. Teoksessa Raunio, Tapio & Wiberg, Matti (toim.): *Päätöksenteko Euroopan unionissa*. Selkeä johdatus monimutkaiseen vallankäyttöön. Helsinki: Gaudeamus, 1998.
- Helsingin Sanomat (HS), 2.11.2010, 4.12.2010, 31.12.2011, 4.3.2012.
- Aamulehti (AL), 1.12.2012.

ENGLISH SUMMARY

Ilkka Ruostetsaari: The elite and the people – two different worlds? Differences in attitudes between decision-makers and citizens in 1991–2011 (Eliitti ja kansa – kaksi eri maailmaa? Päättäjien ja kansalaisten asenne-erot vuosina 1991–2011)

This article tests empirically whether views and attitudes have diverged between elites and ordinary citizens in Finland in 1991–2011. This period has seen profound and far-reaching social changes. The hypothesis is that the gulf between elites' and citizens' attitudes has widened since the early 1990s. The aim is to establish to what extent 1) the homogeneity of attitudes among different elite groups and 2) the divergence of attitudes between different elite groups and citizens have changed over the period from 1991 to 2011. The indicators used are the attitudes of elite groups and citizens to the distribution of social influence, to dimensions of social conflict and attitude

statements. The questions are presented in identical format to both groups of respondents.

Two of the three indicators suggest that elite unanimity has declined since the early 2000s, and on this basis it is suggested that the coherence and unity of the elite structure has weakened. On the other hand both of the indicators show similar results regarding the convergence of attitudes between elites and citizens since the early 1990s. In other words the findings do not lend support to the hypothesis of a widening gulf in attitudes. The changes that have happened in the attitudes of elites and citizens since the 1990s can be seen as having contributed favourably to democracy, although there still remain obstacles to the development of Finnish democracy.

Keywords: elites, citizens, attitude gulf, elite homogeneity